

ט

הוספות ושינויים במבנה המקדש בשל שמחת בית השואבה ומעמד הקהל

מבוא

א. שמחת בית השואבה

1. בניית הגזוזטרה – בערב יום טוב או במוצאי יום טוב?
2. בניית גזוזטרה בכל שנה מחדש או גזוזטרה קבועה?
- ב. הבימה והתקיעה בחצוצרות במעמד הקהל
- ג. התקיעה בחצוצרות בהקהל – קבלת עול מלכות שמים

מבוא

אחת לשבע שנים, במעמד הקהל אשר בחג הסוכות, ומדי שנה בשמחת בית השואבה היו מקימים בעזרת הנשים שבמקדש מבנים, שבדרך כלל לא היו נמצאים שם. במעמד הקהל היו מעמידים בימה של עץ, שמעליה היה המלך קורא (משנה סוטה ז, ח); ובשמחת בית השואבה היו מוסיפים גזוזטראות, כדי שהנשים יהיו למעלה והאנשים למטה, שלא יהיו מעורבין (תוספתא סוכה ד, א). כיצד ומתי נעשו ההוספות והשינויים הללו במקדש?

א. שמחת בית השואבה

1. בניית הגזוזטרה – בערב יום טוב או במוצאי יום טוב?

במשנה בסוכה (ה, א) נאמר:

מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. במוצאי יום טוב הראשון של חג ירדו לעזרת נשים, ומתקנים שם תיקון גדול.

ובגמרא בסוכה (נא ע"ב):

מאי תיקון גדול? אמר ר' אלעזר כאותה ששינו (משנה מידות ב, ה): חלקה היתה בראשונה והקיפוח גזוזטרא, והתקינו שיהיו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה.

תנו רבנן: בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ, והיו באים לידי קלות ראש. התקינו שיהיו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים, ועדיין

היו באין לידי קלות ראש. התקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה.

היו, אם כן, שלושה שלבים לתקנה: בתחילה היו הנשים נמצאות בפנים – לפי רש"י הכוונה בתוך עזרת הנשים – והגברים היו בחוץ, ברחבה של הר הבית ובחיל. כך הוא הסדר הראשוני, אך עדיין היה הדבר מביא לידי קלות ראש, ואז החליפו הנשים והגברים את מקומותיהם: תיקנו שהגברים יהיו בעזרת הנשים, והנשים תהיינה בחוץ. תקנה זו לא גרמה לשום שינוי פיזי במבנה הבית, אלא שעדיין היו מגיעים לידי קלות ראש. מסיבה זו בנו גזוזטראות, כדי שהנשים תהיינה למעלה, על הגזוזטראות, והגברים – למטה, בתוך העזרת הנשים. תקנה זו הביאה לכך שהנשים חזרו להיות במקומן שלהן, דהיינו: בעזרת הנשים.¹

דברי המשנה במידות מתייחסים רק לשלב הסופי, שבו הוחלט להוסיף בבנין הבית. המשנה מתארת שבתחילה היתה העזרה חלקה, ללא גזוזטראות, וכשהוחלט לשנות את מבנה המקדש, הקיפו אותה בגזוזטרא, הנשים יושבות למעלה והגברים – למטה. וכך פוסק הרמב"ם בהלכות לולב ת, יב:

וכיצד היו עושין? ערב יום טוב הראשון היו מתקנין במקדש מקום לנשים מלמעלה ולנשים מלמטה, כדי שלא יתערבו אלו עם אלו.

הרמב"ם סותם: "במקדש", ואינו מפרט היכן במקדש. נראה שהרמב"ם סמך על דבריו בהלכות בית הבחירה ה, ט, שם כתב שהגזוזטרה היתה בעזרת נשים.² כמו כן כותב הרמב"ם, שאת הגזוזטרה תיקנו בערב יום טוב ראשון, אף שבמשנה כתוב שעשו זאת במוצאי יום טוב ראשון. נראה שהרמב"ם הבין שדברי הגמרא: "תיקון גדול" – כוונתם לתיקון המוסרי שעשו שם: ההפרדה בין הנשים והגברים; ותיקון זה אכן נעשה בשעת השמחה, במוצאי יום טוב ראשון. את התיקון הפיזי של הבניין – בניית הגזוזטראות – עשו בערב יום טוב.³ הרמב"ם הבין את השורש תק"ן, שמופיע בתוספתא ובמשנה, כפועל שמורה בעיקר על התיקון המוסרי, ולא הפיזי.⁴ רש"י לסוכה נא ע"ב מפרש:

1. בתוספתא סוכה ד, א מוצג העניין כך: "בראשונה כשהיו רואין שמחת בית השואבה היו אנשים רואין מבפנים ונשים רואות מבחוץ. וכשראו בית דין שהן באין לידי קלות ראש, עשו שלוש גזוזטראות בעזרה, כנגד שלוש שלוש רוחות, ששם נשים יושבות ורואות בשמחת בית השואבה, ולא היו מעורבין". לפי התוספתא היו בתקנה שני שלבים בלבד, והשלב הראשון שמופיע במשנה אינו מוזכר בתוספתא. ראה בדקדוקי סופרים לסוכה נא ע"ב.
2. כך גם כתב בפירוש המשנה לסוכה שם, ובפירוש המשנה למידות שם.
3. שיירי כנסת הגדולה לא"ח, לשונות הרמב"ם, סוף הלכות לולב; הרב יעקב עטלינגר, ערוך לנר לסוכה נא ע"ב, ד"ה במתניתין; הרא"ה קוק, שר"ת אורח משפט, עמ' מו-מז.
4. ראה במהרש"א, חידושי אגדות לסוכה נא ע"ב.

והקיפוח גוזזטרא – נתנו זיזין בכתלים, בולטין מן הכותל סביב סביב, וכל שנה מסדרין שם גוזזטראות – לווחין, שקורין בל"ק – כדי שיהו נשים עומדות שם בשמחת בית השואבה ורואות, וזהו תיקון גדול דקתני מתניתין, שמתקנין בכל שנה.

רש"י מתאר את התיקון הגדול כתיקון פיזי לא מוסרי, והוא היה במוצאי יום טוב.⁵ הרב יעקב עטלינגר כותב, שרש"י כאן תואם לשיטתו בגמרא בסוטה (מא ע"ב), לגבי מעמד הקהל. שם הוא מציין את הירושלמי במגילה (א, ד) האומר שאם מעמד הקהל חל בשבת, היה המעמד נדחה למוצאי שבת, משום שאי אפשר להקים את הבימה בשבת. על כך שואל הירושלמי: אם כך, מדוע לא הכינו את הבימה בערב יום טוב? ועונה הירושלמי, שאם הבימה תעמוד שם מערב יום טוב, היא תדחוק את העזרה.⁶ כיון שכך, גם לשמחת בית השואבה בנו את הגוזזטראות במוצאי יום טוב, ולא בערב יום טוב, כדי שלא לדחוק את העזרה.⁷

אולם נראה שאין הכרח לפרש כך. יתכן שגם רש"י מפרש שב"תיקון הגדול" – הכוונה היא לתיקון הרוחני-המוסרי ולא לתיקון הפיזי. את דברי רש"י: "זהו תיקון גדול", ניתן לפרש כמתייחסים לכך שהנשים עומדות למעלה.⁸ אמנם אין זה סותר את ההבנה שהגוזזטראות נבנו במוצאי יום טוב ראשון.⁹

2. בניית גוזזטרה בכל שנה מחדש או גוזזטרה קבועה?

כמובא לעיל, כותב רש"י לסוכה נא ע"ב: "והקיפוח גוזזטרא... וכל שנה מסדרין שם גוזזטראות". אך הרמב"ם בהלכות בית הבחירה ה, ט כותב:

עזרת נשים היתה מוקפת בגוזזטרה, כדי שיהיו הנשים רואות מלמעלן והאנשים מלמטן, כדי שלא יהיו מעורבבין.

בהלכות בית הבחירה מתאר הרמב"ם את המבנה הקבוע של הבית, ומכאן שהגוזזטרה היתה קבועה.

5. כך גם פירש המאירי לסוכה נא ע"א.

6. כך גם מפרש רש"י למגילה ה ע"א, ד"ה הקהל. מדברי רש"י והרמב"ם הללו מובן שמעמד הקהל התקיים במוצאי יום טוב. ראה בעניין זה: הרב ישראל אריאל, "הקהל במקדש ובירושלים", ספר הקהל, עמ' 405–407; דוד הנשקה, "אימתי הוא זמנו של הקהל?", ספר הקהל, עמ' 435–462.

7. ערוך לנר לסוכה נא ע"ב, ד"ה ומתקנין.

8. בעניין זה ראה עוד: אלחנן אייבשיץ, "גוזזטרא לשמחת בית השואבה ושאר מבנים שבעזרת נשים", סיני, קד (תשמ"ט), עמ' א–ט; יוסף תבורי, מועדי ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, עמ' 196.

9. ראה עוד: הרב מיכל זלמן שורקין, "בענין תיקון גדול", הררי קדם, חלק ב, עמ' שלג–שלד.

אמנם קשה: לעיל ראינו שהתקנת הגזוזטרה נעשתה, לפי הרמב"ם, בערב יום טוב; ואילו כאן משמע שהגזוזטרה היתה קבועה? הראי"ה קוק מסביר, שאמנם הגזוזטרה היתה קבועה, אך לקראת שמחת בית השואבה היו מוסיפים תיקון: היו מתקנים את המחיצות באופן טוב יותר, בכדי למנוע התערבות של גברים ונשים. כלומר: בהלכות בית הבחירה התייחס הרמב"ם באופן כללי לקיומה הקבוע של הגזוזטרה, ובהלכות לולב הוא תיאר את ההוספה המיוחדת שהיו מוסיפים לקראת שמחת בית השואבה.¹⁰

על הסבר זה קשה: מדוע לא ציין הרמב"ם בהלכות לולב במפורש, שהתיקון שנעשה בכל שנה נועד רק לחזק את הבניין הקבוע שהיה שם? ועוד: תיאור הגזוזטרה שבמקדש לקוח מהמשנה במידות, המתארת את המבנה הקבוע של בית המקדש. מדוע כתב רש"י שהיו מתקנים זאת מדי שנה?

נראה שיש לדקדק בדברי רש"י בסוכה. רש"י, בד"ה הקיפוח גזוזטרה, כותב:

נתנו זיזין בכתלים בולטים מן הכותל סביב סביב, וכל שנה מסדרין שם גזוזטראות – לווחין, שקורין בלנ"ק.

כלומר: הזיזין שבלטו מהכותל היו קבועים, ורק הלוחות (והגזוזטראות) סודרו בכל שנה מחדש.

על פי הדברים הללו ניתן גם לפרש את דברי הרמב"ם בהלכות עבודה זרה ו, י:

אסור לעשות אכסדראות של עץ במקדש כדרך שעושין בחצרות. אף על פי שהוא בבנין ואינו עץ נטוע, הרחקה יתירה היא, שנאמר: "כל עץ" (דברים טו, כא). אלא כל האכסדראות והסבכות היוצאות מן הכתלים שהיו במקדש של אבן היו, ולא של עץ.

על כך השיג הראב"ד שם:

לשכת העץ – בית היתה. בימה של עץ שעושין למלך בשעת הקהל – לשעתה היתה. גזוזטרא שהקיפו בעזרת נשים בשמחת בית השואבה – לשעתה היתה.

מכאן שלדעת הראב"ד, מבנה עץ זמני מותר. הרמב"ם בהלכות בית הבחירה א, ט חזר על איסור זה:

ואין בונין בו עץ בולט כלל... ואין עושים אכסדראות של עץ.

וגם שם חזר הראב"ד על השגתו, אך שם הוא תירץ באופן אחר:

10. כך פירשו את הרמב"ם שיירי כנסת הגדולה והראי"ה קוק (לעיל הערה 3).

והלא לשכת כהן גדול של עץ היתה? ובשמחת בית השואבה הקיפו כל העזרה גזוזטרה? אלא לא אסרה תורה כל עץ אלא אצל מזבח ה', והיא עזרת כהנים משער ניקנור ולפנים, אבל בעזרת נשים ובהר הבית מותר.

ניתן לראות את הסברי הראב"ד כסותרים זה את זה, שהרי על פי דבריו בהלכות בית הבחירה יהיה מותר לכתחילה להעמיד גזוזטרה בעזרת הנשים בשמחת בית השואבה, ואילו מדבריו בהלכות עבודה זרה משמע שרק באופן זמני יהיה מותר לעשות כן. אך ניתן לראותם כמשלימים זה את זה. בעזרת הנשים ובהר הבית יהיה מותר לכתחילה להקים בניין של עץ, ובעזרת ישראל ובעזרת כהנים יהיה מותר רק באופן זמני.¹¹

מכאן, שלמעשה אין מחלוקת בין רש"י לרמב"ם בנוגע לשאלה אם בכל שנה היו מרכיבים את הגזוזטראות או שהם היו קבועות, משום שהכל מסכימים שהזיזים בכתלים היו קבועים במשך כל השנה, ורק לקראת שמחת בית השואבה (בערב יום טוב – לפי הרמב"ם, ובמוצאי יום טוב – לפי רש"י) היו מרכיבים את הלוחות, בכדי שיהיה מקום לנשים. לפי הראב"ד מותר לכתחילה להניח מבנה עץ בעזרת הנשים, שם התקיימה שמחת בית השואבה.¹²

ב. הבימה והתקיעה בחצוצרות במעמד הקהל

מעמד הקהל היה מתקיים בחג הסוכות שבמוצאי שמיטה במקדש. המלך היה קורא את התורה בפני כל העם. במסגרת זו היו מעמידים בימה של עץ, וכדברי התוספתא סוטה (ז, יג):

במה של עץ היו עושין לו בעזרה ויושב עליה. ר' ליעזר בן יעקב אומר: בהר הבית, שנאמר: "ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור ועד מחצית היום וגו' ויעמד עזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לו לדבר וגו' ויפתח עזרא הסופר לעיני העם וגו'".

11. הרב משה פיינשטיין, "דחיית הקהל משבת משום איסור תקיעה בחצוצרות ובנית הבימה", שו"ת אגרות משה, י"ד, ד, סימן סה, סעיף יא, כותב דברים דומים, ולפיו האיסור מדאורייתא הוא משער ניקנור ולפנים, ומדרבנן בכל הר הבית. הראב"ד לא השיג בהלכות בית הבחירה מהבימה של מלך בהקהל. הרמב"ם בהלכות חגיגה ג, ד כותב שהקהל היה בעזרת נשים, ושם אין הראב"ד משיג עליו, ומשמע שסובר כמותו. יחד עם זאת, הראב"ד שם בהלכה ז חולק על הרמב"ם, הסובר שמעמד הקהל נדחה אם הוא חל בשבת, מפני התקיעות. הראב"ד מעדיף את הנימוק השני שהובא בירושלמי במגילה א, ה, שלא לדחוק את העזרה. אולי נובע הדבר מכך שהראב"ד סובר כשיטת רבינו חננאל לסוכה נא ע"א, שמעמד הקהל היה בעזרת ישראל, על אף שאין מקור מפורש לכך שזו דעתו.

12. בדרך זו ניתן לפרש גם את כוונתו של הרא"ש בפירושו למידות ב, ה.

עניין נוסף שהיה במעמד הקהל הוא התקיעה בחצוצרות, לשם הקהלת העם. כך נאמר בתוספתא סוטה (ו, טו):

אותו היום כהנים עומדין בגדרים ובפרצות, וחצוצרות של זהב בידיהם. תוקעין ומריעין ותוקעין. כל כהן שאין בידו חצוצרות – אומרין (עליו): "דומה זה שאין כהן הוא". שכר גדול היה ליושבי ירושלים, שמשכירין חצוצרות בדינר זהב.

שני דברים אלו – הבימה והתקיעה בחצוצרות – משמשים נושא למחלוקת כשמעמד הקהל חל בשבת. במשנה במגילה (א, א) ובתוספתא (א, ו) נאמר:

זמן עצי כהנים ותשעה באב, חגיגה והקהל – מאחרין ולא מקדימין.

מכאן שאם מעמד הקהל חל בשבת, נדחה המעמד ליום ראשון. בטעם הדבר מובא בירושלמי במגילה (א, ד) שתי סיבות מרכזיות:

א. רבי בא בריה דרבי חייה בר בא אמר: מפני התקיעה.

ב. רבי יצחק בי רבי חייה אמר: מפני הבימה.

ר' בא בריה דרב חייה בר בא אומר מפני התקיעה שהיו תוקעין להקהיל את העם, ואסור לעשות זאת בשבת. אמנם בתורה לא נזכר כל בפרשת הקהל שיש לתקוע בחצוצרות על מנת להקהיל את העם, אך יתכן שחכמים למדו זאת מפרשת החצוצרות שבספר במדבר, שם מתואר כיצד מקהיל משה את העם באמצעות החצוצרות.¹³ ר' יצחק בר חייה אמר מפני הבימה שאסור לעשותה בשבת. על תשובת ר' יצחק ממשיך התלמוד לשאול, ומשיב שתי תשובות:

ויעשו אותה מאתמול?

א. שלא לדחוק את העזרה.

ב. אמר רבי מתניה על שם: "לא תטע לך אֶשְׂרָה כל עֵץ" (דברים טז, כא).

לפי התירוץ הראשון, אין להכין את הבימה אף מערב יום טוב (=מיום חמישי), מפני שהבימה תדחוק את העזרה. בחג הסוכות נמצאים עולי רגל רבים, ובין כך העזרה היא מקום קטן יחסית. הוספתה של הבימה תצמצם את המקום ביותר. תירוץ של ר'

13. הרב משה פיינשטיין, "דחיית הקהל משבת משום איסור תקיעה בחצוצרות ובנית הבימה", ש"ת אגרות משה, יורה דעה ד סימן סה, דן באריכות בסוגיה זו, ולקמן נעיר עוד מתשובתו. בתחילה דן בשאלה, הלא אין שבות במקדש ומותר לתקוע בחצוצרות בשבת? ומיישב (שם סעיפים א-ח): שבמקדש עצמו אין שבות, אך כאן תקעו בירושלים, ושם יש איסור שבות. אף אם נאמר שלצורך מקדש מותר גם בירושלים לתקוע, כאן זהו צורך המלך לא המקדש. אפשרויות נוספות לומר שמאחר ואין חייבים לקים את המעמד דוקא במוצאי יום ראשון, אין סיבה להתיר לתקוע בחצוצרות. יתכן ולפי הרמב"ם יש ללמוד מפרשת החצוצרות של משה שהקהילו את העם בחצוצרות.

מתניה הוא: על שם "לא תטע לך אשרה כל עץ". קרבן העדה שם מסביר, שאין לבנות את הבימה מערב יום טוב, משום שהדבר נראה כאילו נוטעים אשירה בתוך המקדש, מאחר שהבימה צריכה לעמוד שם מערב יום טוב ועד מוצאי יום טוב. לפי ההסבר הראשון, הסיבה היא מעשית ביסודה, ולפי דברי ר' יצחק הסיבה היא מהותית יותר. הרמב"ם בהלכות חגיגה ג, ז פוסק:

יום הקהל שחל להיות בשבת, מאחרין אותו לאחר השבת מפני תקיעת החצוצרות והתחינות שאינן דוחים שבת.

והראב"ד שם משיג:

ופירשו בירושלמי: מפני הבימה שבעזרה. ויעשו אותה מערב יום טוב? שלא לדחוק את העזרה – שמענו מכאן שאין מעכב את התקיעות, כאשר כתב.

הכסף משנה, בתירומו השני על השגת הראב"ד, שואל: הלא דברי הרמב"ם אף הם מהירושלמי, וכדעת אחד האמוראים, אם כן מדוע משיג הראב"ד על הרמב"ם?¹⁴ נראה שהרמב"ם היה מוכרח לפסוק כמו ר' בא שבירושלמי, ולא כר' יצחק בירושלמי, משום שהרמב"ם בהלכות חגיגה ג, ד פוסק:

כיצד הוא (=המלך) קורא? תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם, ומביאים בימה גדולה, ושל עץ היתה, ומעמידים אותה באמצע עזרת נשים.

יוצא, שלדעת הרמב"ם הבימה כבר היתה מוכנה מערב יום טוב, ורק היו צריכים להכניס אותה פנימה בשעת המעמד. לכן היה מוכרח הרמב"ם לפסוק שהסיבה שמעמד הקהל נדחה כשהוא חל בשבת, היא משום שאי אפשר לתקוע בחצוצרות. הראב"ד לא קיבל את דבריו, מאחר שהתקיעות במעמד הקהל אינן הכרחיות ואינן מהותיות לגופה של המצוה. ניתן להקהיל את העם גם ללא תקיעות.¹⁵

נראה שבמחלוקת דומה נחלקו רש"י ותוס' לסוטה מא ע"א. רש"י שם ציטט את תירוץ הירושלמי השני לאיחור ההקהל לאחר השבת: מפני הבימה, ולא הביא כלל את התירוץ שהמעמד נדחה בגלל תקיעת החצוצרות. ואילו התוס' שם, ד"ה כתב, אמרו שהיו בונים את הבימה מערב יום טוב בניין של פרקים, ובחולו של מועד לא היו עושים שום בניין, אלא מקימים את הבימה ומחברים הפרקים יחד. נראה מהתוס' שם שהם יסברו, שאם מעמד הקהל חל להיות בשבת, נדחה המעמד ליום ראשון בגלל

14. הרב משה פיינשטיין (לעיל הערה 13), סעיף ז, מסביר שהאמוראים בירושלמי מסכימים זה עם זה, והרמב"ם אף הוא סובר כן, ונקט כדעה הראשונה.

15. השלמה לשיטת הראב"ד, ראה במאמר: "הסוכה בבית המקדש והישיבה בה".

תקיעת החצוצרות, ולא בגלל הבימה, משום שלפיו הבימה היתה כבר מוכנה מערב יום טוב, ולדעתו אם לא בנו אותה מערב יום טוב, אין בניינה דוחה אפילו את חול המועד. נראה, אם כן, שבדומה למחלוקת הרמב"ם והראב"ד, נחלקו גם רש"י ותוס': הרמב"ם כתוס', והראב"ד כרש"י, והיא גופה המחלוקת של ר' בא ור' יצחק בירושלמי.¹⁶ הרמב"ם והתוס' סוברים שהבימה היתה מוכנה כבר מערב יום טוב, ובשעת המעמד רק היו מכניסים אותה. רש"י והראב"ד סוברים שהיו מכינים את הבימה במוצאי יום טוב ראשון. לפי זה יוצא, שלפחות ביחס לשיטות רש"י והרמב"ם, דעותיהם מתאימות באופן עקבי לשיטותיהם: לרמב"ם – גם בשמחת בית השואבה וגם בהקהל היו מכינים את הגזוזטרה והבימה בערב יום טוב, ולרש"י – היו מכינים את הגזוזטרה והבימה במוצאי יום טוב.

ג. התקיעה בחצוצרות בהקהל – קבלת עול מלכות שמים

השורש תק"ן, שהוזכר לגבי שמחת בית השואבה, התפרש בשני אופנים: תיקון פיזי או רוחני, וראינו שישנה העדפה לפירוש השני. נראה להסביר באופן דומה גם ביחס למעמד הקהל, את נקודת המחלוקת בין ר' בא ור' יצחק בירושלמי, ואת מחלוקת הרמב"ם והראב"ד. מחלוקתם היא בחשיבות ובערך שהם מעניקים לתקיעה בחצוצרות לפני המעמד, או לבימה שעליה עמד המלך בהקהל.

על פניו, לא ברור מדוע יש לדחות את המעמד בשל תקיעת החצוצרות. בפרשת הקהל שבתורה לא נאמר שיש לתקוע בחצוצרות, ודבר זה נלמד מפרשת החצוצרות שבספר במדבר, שם אכן נועדה התקיעה לכנס את העם. אולם אם מטרת התקיעות במעמד הקהל היא לשמש כאמצעי לכנס את העם – ומשום כך לא ניתן בשבת לעשות זאת – מדוע שלא יכנסו את העם באמצעים אחרים?

הירושלמי איננו שואל שאלה זו ביחס לתקיעות. אמנם ראינו כי ביחס לבימה, שואל הירושלמי על דברי ר' יצחק בר חייא, מדוע דוחה הבימה את השבת, ולא נמצא פתרון אחר להכנתה. על שאלה זו השיב הירושלמי שתי תשובות, שאחת מהן מצביעה על בעיה ממשית: צמצום שטח העזרה, והשניה – על בעיה הלכתית שיכולה להיגרם מכך שהבימה מונחת שם מערב יום טוב: איסור נטיעת עץ במקדש. מטרתה של הבימה במעמד הקהל היא לאפשר את שמיעת קולו של המלך באופן טוב יותר. לדעת ר' יצחק בר חייא, אם אי-האפשרות להקים בימה בשל השבת מהווה סיבה מספיקה, דיה בשביל

16. כך מסבירים מחלוקות אילו גם: הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים (האדר"ת), "זכר למקדש – מצות הקהל", ספר הקהל, עמ' 540; הרב צבי יהודה קוק, "לבירור הגדרת מצות הקהל", לגתיבות ישראל, ב, עמ' ק-קג. הרצ"י קוק תולה את המחלוקת בירושלמי בשאלה, אם מצוות הקהל מוטלת על הציבור (ולכן יש צורך בהקהלה בחצוצרות) או על המלך (ולכן הבימה היא חלק מהתיקונים שנעשים לקראת קריאתו של המלך).

לדחות את המעמד. הגמרא בשאלתה: "ויעשו אותה מאתמול?" מציעה פתרון טכני אחר, ואף התשובות הן בהתאם: אם יקימו את הבימה בעזרה מערב יום טוב – דהיינו: מיום חמישי – תיווצר בעיה טכנית או הלכתית אחרת. הבימה תדחוק את העזרה או שמיקומה במקדש לזמן כה רב יעורר את בעיית נטיעת עץ במקדש. לעומת זאת, יתכן שהתקיעה בחצוצרות איננה אמצעי על מנת לכנס את העם בלבד, אלא יש בו גם מימד אחר: קבלת עול מלכות שמים מחודשת. כך מתארת המשנה סוכה (ה, ד):

ועמדו שני כהנים בשער העליון שיורד מעזרת ישראל לעזרת נשים, ושני חצוצרות בידיהן. קרא הגבר, תקעו והריעו ותקעו, הגיעו למעלה עשירית, תקעו והריעו ותקעו. הגיעו לעזרה, תקעו והריעו ותקעו. היו תוקעין והולכין, עד שמגיעין לשער היוצא מזרח. הגיעו לשער היוצא ממזרח, הפכו פניהן למערב ואמרו: "אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל היכל ופניהם קדמה, והמה משתחווים קדמה לשמש, ואנו – ליה עינינו". ר' יהודה אומר: היו שונין ואומרין: "אנו ליה, וליה עינינו".

האמירה "ואנו – ליה עינינו" יש בה קבלת מלכות שמים,¹⁷ וזו מלווה ע"י תקיעה בחצוצרות, או בשופרות. כך נעשה גם בראש השנה, שבו ממליכים את ה':

אָמרו לפניי בראש השנה מלכויות, זכרונות ושופרות. מלכויות – כדי שתמליכוני עליכם; זכרונות – כדי שיעלה זכרוניכם לפניי לטובה, ובמה? בשופר" (ראש השנה טז ע"א).¹⁸

כך גם במעמד הקהל. בתקיעות הללו ישנו מימד של קבלת עול מלכות שמים מחודשת, כפי שהיה במעמד הר סיני. וכך כותב הרמב"ם בהלכות חגיגה ג, ו:

וגרים שאינן מכירין חייבין להכין ליבם ולהקשיב אזנם, לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה, כיום שניתנה בו בסיני. אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה חייבין לשמוע בכוונה גדולה יתירה. ומי שאינו יכול לשמוע מכוון ליבו לקריאה זו, שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת. ויראה עצמו כאילו עתה נצטווה בה ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי הא-ל.

17. על שמחת בית השואבה כשחזור שנתי של חנוכת המקדש, ראה: הרב יעקב נגן (גנק), "שמחת בית השואבה: חגיגת המקדש וחנוכתו השנתית", נטועים, ז (תש"ס), עמ' 75–94.

18. הריטב"א שם מוסיף: "שכן כתוב: 'ויתקעו העם בשופרות וימליכו את שאלו עליהם למלך', ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקייעא".

התקיעה בחצוצרות אינה רק בשביל לעורר את השומעים להתכנס, אלא ההתקהלות עצמה, שקולות החצוצרה מלווים אותה, מציינת קבלת עול מלכות שמים.

כך פתח רבי תנחומא בר אבא: "מי עלה שמים וירד" (משלי ל, ד) – זה הקב"ה, שנאמר: "עלה אלהים בתרועה" (תהלים מז, ו). כמו שעושין למלך בשר ודם כשהוא עובר ממקום למקום, מה הם עושין? מביאין לפידין ואבוקות, ותוקעין לפניו בחצוצרות ובשופרות. כך עשו לפני הקב"ה, שנאמר: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'" (תהלים צח, ו).¹⁹

כך גם ביחס למלך בשר ודם:

מה הקב"ה כתיב בו: "עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר", ואמר לו הקב"ה למשה: מלך עשיתך, שנאמר: "ויהי בישרון מלך" (דברים לג, ה). מה מלך כשהוא יוצא ותוקעין לפניו, אף אתה עשה לך שתי חצוצרות כסף, שבשעה שתהא יוצא ומכניס את ישראל, תוקעים בהם והן מתכנסין, שנאמר: "ותקעו בהן... ונועדו אליך" (במדבר לג, ג-ד). לפיכך "עשה לך שתי חצוצרות כסף" (שם ב).²⁰

התקיעה בחצוצרה היא תקיעה מלכותית. כך ממליכים את הקב"ה, וממנה נלמד להמלכת מלך בשר ודם.

בהתאם לכך תיקנו חז"ל לתקוע בחצוצרות גם במעמד הקהל. גם כאן התקיעות אינן אמצעי לקיבוץ העם בלבד. יש לדייק בלשון הרמב"ם בהלכות חגיגה ג, ד:

כיצד הוא קורא? תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם.

סדר התקיעות הינו התשובה ראשונה לשאלה: "כיצד הוא קורא?". כלומר: התקיעות הן חלק מהותי מהמעמד עצמו. הן מבטאות קבלת מלכות שמים. הרמב"ם ראה עורך רב בתקיעה בחצוצרה ומרכיב משמעותי במעמד עצמו. לכן לדעתו, לא ניתן לקיים את המעמד ללא תקיעה בחצוצרות. כמובא לעיל מהתוספתא לסוטה, היו הכהנים תוקעים בכל רחבי ירושלים בחצוצרות שהשכירו להם יושבי העיר. הכל היו שותפים בתקיעות אלו ובכך היו מקבלים על עצמם עול מלכות שמים. משום כך, אם לא ניתן לתקוע – שכן אסור לתקוע מחוץ למקדש, ברחבי ירושלים, בשבת – אזי נדחה המעמד.

לעומת זאת, הראב"ד רואה בתקיעה בחצוצרות עניין טכני לחלוטין, ועל כן אם לא ניתן להקהיל את העם באמצעות החצוצרות – אזי אין לתקוע, ובכל מקרה לא יידחה

19. תנחומא נשא, כד.

20. תנחומא בהעלותך, ט.

המעמד בשל סיבה זו. זאת בשונה מבעיית הבימה בשבת, שלה מנסה הירושלמי למצוא פתרון (הקדמת ההכנה ליום שישי) ואיננו מוצא. הראב"ד למד מכאן, שהבימה היא דבר עקרוני במעמד הקהל, ולכן קיבל את דחיית המעמד בשל סיבה זו. אמנם הנימוק לאי-האפשרות של הכנת הבימה מבעוד יום בשל הטעם השני שמוזכר בירושלמי – בשל הפסוק: "לא תטע לך אשרה כל עץ" – לא התקבל על דעת הראב"ד, משום שלדעתו אין בעיה להכין את הבימה למעמד זה מעץ, שכן "לשעתה היתה". יתכן שגם אם הבימה תעמוד בעזרה במשך יומיים לא תיחשב מבנה קבוע, והדבר יהיה מותר. הבעיה היחידה שלה לא נמצא פתרון היא דחיקת העזרה, ובשלה נדחה המעמד למוצאי שבת.